

T

HET BEWEEGT ALLEMAAL WEL, MAAR HET LEERT (TE) WEINIG

Het Kenniscentrum van het Instituut voor Sportstudies van de Hanzehogeschool Groningen voerde in het kader van het project 'Kwaliteit van lichamelijke opvoeding' het zgn. EVALO-onderzoek uit. De centrale vraag was: hoe wordt de lichamelijke opvoeding in (vooral) het voortgezet onderwijs in de drie noordelijke provincies gegeven? Daarbij werd tevens gekeken naar wat leerlingen in de gymlessen leren. **Door: Edwin Timmers**

In twee achtereenvolgende jaren hebben vierdejaars studenten onderzoek gedaan naar wat er precies op hun stageschool op het gebied van 'sporten en bewegen'¹ gebeurt. Omdat ze weinig ervaring met onderzoek hebben, zijn ze met een geprogrammeerde instructie de praktijk ingetrokken. Het leverde hen een beeld op van 'de beginsituatie' in hun stage. Een volgende opdracht - nu noemen we dat een beroepsproduct² - was namelijk: 'ontwikkel samen met je coach een module op een sport- en bewegingsgebied, gericht op 'actief leren onderwijzen'. Een module beschrijft inhoud, aanpak en manier van beoordelen van bijvoorbeeld basketbal in alle leerjaren. Het was hun afstudeerproject.

De collega's waren zeer bereidwillig om in hun keuken te laten kijken. Ze hebben het eindverslag van de student op 'betrouwbaarheid van de weergave' bekeken. Bij twijfel zijn aanvullende onderzoeksopdrachten verstrekt en enkele onderzoeksverslagen afgekeurd. Coaches van vierdejaars studenten zijn in het algemeen collega's met relatief veel onderwijservaring. De groep is dus niet representatief voor 'de vakleraren LO in het Noorden van het land'. Deze overwegend routiniers zijn echter wel de mensen die het klappen van de zweep goed kennen en het beeld van ons vak bepalen.

EEN PRAKTIJKSCHOK

De resultaten bevestigen een vermoeden. In ons vak wordt overwegend anders naar 'leren' gekeken dan bij andere vak-

Motorische vaardigheid

<i>Praktijkbeeld A</i>	<i>Praktijkbeeld B</i>	<i>Praktijkbeeld C</i>
<p>Leren van lln. is kennismaken met een veelheid aan sport- en bewegingsactiviteiten in enkele lessen en vooral gericht op het 'samen als plezierig beleven'.</p> <p>Bij 70%</p>	<p>Leren van lln. is motorisch leren of leren van sport-/bewegingsvaardigheden die meestal in een complexer geheel van een spel, een combinatie-oefening bij turnen, een dans of een meerkamp bij atletiek kunnen worden toegepast.</p> <p>Werken met leerlijnen voor meestal de korte en soms lange termijn.</p> <p>Bij 15%</p>	<p>Het gaat om het (beter) leren van motorische, sociale en cognitieve vaardigheden op zowel korte als lange termijn. Hiermee kunnen bewegings- en regelproblemen worden opgelost. Beleven, leren én leren (hoe te) leren vindt in afwisseling plaats.</p> <p>Bij 15%</p>
<p>De inhouden die hiermee samenhangen zijn te typeren als: veel, breed en in kortdurende leerervaringen.</p> <p>De aanpak van het onderwijs is te typeren als: ruimte biedend aan keuzes van inhouden. Mate van zelfstandig handelen: zelfstandig een taak uitvoeren en iets regelen.</p>	<p>Inhouden: veel, beperkt breed, in kort- en langdurende leerervaringen op motorisch gebied.</p> <p>De aanpak van het onderwijs is te typeren als: sturend in keuzes met een beperkt gebruik van leermiddelen. Mate van zelfstandig handelen: zelfstandig een taak uitvoeren en iets regelen.</p>	<p>Inhouden: beperkt aanbod, met diepgang, in kort- én langdurende leerervaringen op motorisch, sociaal en cognitief gebied.</p> <p>De aanpak van het onderwijs is respectievelijk te typeren als probleemsturend met keuzes naar niveau of interesse en gebruik van een gevarieerd geheel aan leermiddelen. Zelfstandig leren handelen richt zich ook op zelfstandig kiezen en ontwikkelen van leerwegen en zelf ontwerpen van activiteiten of situaties.</p>
<p><i>Functioneren van de sectie.</i> Er worden alleen en beperkt organisatorische afspraken gemaakt en er vindt relatief weinig overleg plaats. Kenmerk: samenwerking is erg beperkt, wel collegiale sfeer.</p>	<p><i>Functioneren van de sectie.</i> Er worden organisatorische en programmatische afspraken gemaakt en er vindt enig en regelmatig overleg plaats. Kenmerk: samenwerkend op enkele punten en in enige mate collegiaal.</p>	<p><i>Functioneren van de sectie.</i> Er worden vele afspraken gemaakt over organisatie, programma en aanpak/beoordeling en er vindt frequent overleg plaats. Kenmerk: professioneel samenwerkend en soms ook een lerend team.</p>
<p><i>Beeld van eigen leren.</i> Leren verbreden van de eigen praktijkcompetenties door zoeken naar nieuwe bewegingsvormen en -activiteiten.</p>	<p><i>Beeld van eigen leren.</i> Leren de eigen praktijkcompetenties op niveau te houden en systematisch te ontwikkelen</p>	<p><i>Beeld van eigen leren.</i> Leren de eigen praktijk- en didactische competenties (visie hebben, ontwikkelen, coachen van elkaar en organiseren/lesgeven) steeds verder te ontwikkelen</p>
<p>Het belang van beoordelen is vrijwel afwezig. De enige maat is: 'zijn leerlingen tevreden met wat ze hebben gedaan'. Een cijfer is vooral op inzet en waardering van het omgangsgedrag gericht.</p>	<p>Het belang van beoordelen is: testen van motorische vaardigheden en soms ook het beoordelen van gedrag in complexe activiteiten. Het gebeurt vaak op basis van cijfers.</p>	<p>Het belang van beoordelen is: op 'individueel niveau' en gedrag in complexe activiteiten. De beoordeling speelt een rol bij het verdere leren. Leren is competentiegericht.</p>

Figuur 1. Drie praktijkbeelden van onderwijs in 'sporten en bewegen'

ken het geval is. Met 'leren' wordt in het algemeen bedoeld: beter worden in 'iets'. Meer inzicht krijgen of competentier worden. We kregen al snel in de gaten dat bij onze collega's drie sterk verschillende opvattingen over leren bestaan. Met

elke opvatting hangen meerdere onderwijsaspecten nauw samen. Factor- en clusteranalyse maakten dat beeld scherper (zie figuur 1). 'Leren als kennismaken' overheerst sterk (bij 70%). Bij hen ontbreekt elke voorwaarde om beter te leren

FOTO: ANITA RIEMERSMA

Honklopen

'sporten en bewegen'. Het is logisch dat afspraken maken in een vaksectie over aanbod of aanpak van het onderwijs geen zin heeft en dat gebeurt dus ook niet. Iedereen gaat zijn eigen gang.

De leerlingen hebben met 'praktijkbeeld A' geen enkele moeite. Het onderwijs is gevarieerd genoeg. Ze doen vaak activiteiten waarbij het alleen om het 'doen' gaat. Leren of presteren wordt beperkt tot 'inzet tonen'. Een deel van de leerlingen geeft aan toch soms wel iets geleerd te hebben. De leraar had die intentie niet en ook de onderzoekers constateren geen of nauwelijks vooruitgang. Leren in de zin van 'beter worden' is toeval.

In opleidingen worden, al dan niet systematisch, duidelijk andere opvattingen over 'leren' gepropageerd. Al jaren overheerst de gedachte dat leerlingen motorisch, sociaal en cognitief leren in samenhang moeten zien te ontwikkelen. In de vakdidactiek hebben we dat vanaf de jaren tachtig 'ontwikkeling van een meervoudige deelname- of bewegingsbekwaamheid' genoemd. Voor onze studenten is de realiteit in de meeste praktijken dus anders dan wat op de opleiding wordt voorgesteld en dat is schrikken voor hen.

LEERCONDITIES OM HET OP SCHERP TE ZETTEN!

Vanuit professioneel oogpunt gezien is de opvatting over 'leren' volgens dat 'A-beeld' en de daaraan gekoppelde manier van onderwijs geven onder de maat. Je zou je voor kunnen stellen dat in de groei van dit ambacht de ontwikkeling van de leraar van praktijkbeeld A, via B naar C kan verlopen. De bij dit onderzoek betrokken groep van over het algemeen ervaren vakcollega's toont echter een consistent gedrag. Bij al hun groepen, in de onderbouw en in de bovenbouw, wordt op vrijwel dezelfde manier gefunctioneerd. Vaak wordt de matige motivatie van leerlingen als reden genoemd om naar gevarieerde, maar vooral leuke activiteiten te zoeken. Bij 'praktijkbeeld C' functioneren echter ook meerdere vmbo-collega's die met de bij hen vast wat moeilijkere groepen tot relatief breed en diepgaand leren weten te komen.

De kern van ons vak is toch: leerlingen beter leren sporten en bewegen? Om het nog iets preciezer aan te geven: leerlingen

beter leren oplossen van sport-, bewegings- en ensceneringsproblemen. Met dat laatste wordt bedoeld: leren regelen, organiseren en ontwerpen. Mocht een eerste ordening op sporten of bewegingsgebieden niet passen, dan geldt voor het omgaan met betekenisgebieden toch hetzelfde: beter leren bewegen...?

Van leren kan pas dan sprake zijn, als de volgende condities aanwezig zijn.

(1) Er is een relatief breed aanbod aan sporten of bewegingsgebieden (voetbal, judo, bewegen op muziek, ...), maar er wordt ook naar de nodige diepgang in het leren gestreefd. Beter leren volleyballen betekent dat 'een spel vier tegen vier in de breedte van de zaal' in de loop van de lessen beter gespeeld wordt. Vooral tactisch, wat mij betreft. 'Beter spelen' betekent: je verbeteren in het plaatsen van de bal, het scoren, het opvangen van de bal en je opstelling in het veld afhankelijk van je verwachting waar de bal heen zal gaan of wie je zult gaan aanspelen. Beter spelen is: op meerdere aspecten van het spel beter gaan handelen! Dat kun je in gedragsniveaus beschrijven. Vooruitgang wordt geboekt binnen een niveau: 'ik doe meer aspecten goed'. Of je bent een niveau vooruitgegaan: 'je voldoet aan 70% van spelaspecten op een volgend niveau'. Om plezier in het leren spelen te krijgen is een vooruitgang van 'één niveau' nodig. Als leraar ben je pas tevreden als dat bij 70% van je leerlingen, bij een bepaald spel, het geval is. Daarvoor zijn al gauw tien lessen volleybal nodig. Bij praktijkbeeld A zijn dat echter twee of drie lessen en bij 'B' vijf of zes. Het leren richt zich hier op het leren verbeteren van een 'eindvorm': een dans met een groepje van vier leerlingen, een wedstrijd bij judo of boksen, een meerkampvorm bij atletiek of het uitvoeren van meerdere sprongen in een bewegingsbaan bij turnen.

(2) Tien lessen geeft de speelruimte om bijvoorbeeld een spel te *beleven*, er iets van te *leren* en ook nog te *leren leren*. Het krijgt afwisselend aandacht. 'Leren leren' betekent leren hoe je jezelf en anderen beter kunt leren volleyballen. Voorbeeld: leren van tactische principes. Er wordt sociaal wat geleerd (tactisch spelgedrag), *motorisch* (geplaatst spelen van de bal) en *cognitief* (er zijn tactische en technische principes). Afwisselend is de aandacht gericht op *spelthema's* (scoren?) en *ensceneringsthema's* (organiseren van een toernooi). Een volleybalcompetentie verwerven bestaat dus niet alleen uit het spelen van een eindvorm, maar bijvoorbeeld ook uit het door leerlingen samen organiseren van een toernooi. Met dat laatste krijgt leren een zinvolle afronding en een doel.

(3) Als je wilt dat leerlingen steeds zelfstandiger alleen en met elkaar problemen oplossen, moet je daar behalve de taken ook weer de tijd voor geven. In die tien lessen volleybal leren leerlingen in zo'n leerjaar het spel een heel klein beetje beter te spelen. Dat gevoel van 'het lukt me beter' motiveert. Daar zouden we overigens niet tevreden mee moeten zijn. Leren beter volleyballen kan samengaan met 'leren om beter een trefvlakspel te spelen'. Tactisch handelen bij badminton en volleybal hebben overeenkomsten. Geef de leerlingen dat inzicht door hen er de tijd voor te geven dat in de gaten te krijgen!

<i>Praktijkbeeld A</i>	<i>Praktijkbeeld B</i>	<i>Praktijkbeeld C</i>
Leren verbreden van de eigen praktijkcompetenties door zoeken naar nieuwe bewegingsvormen en -activiteiten.	Leren de eigen praktijkcompetenties op niveau te houden en systematisch te ontwikkelen.	Leren de eigen praktijk- en didactische competenties (visie hebben, ontwikkelen, coachen van elkaar en organiseren/lesgeven) steeds verder te ontwikkelen.

Figuur 2. De kijk op leren van leerlingen én het eigen leren als vakleraar.

We hebben een complex, maar ook een voor leraar en leerling uitdagend leervak. Het is onze missie om leerlingen te leren slim, sportgericht en zelfstandig (alleen en samen) sport-, bewegings- en ensceneringsproblemen op te lossen! De uitdaging voor de leraar is: hoe motiveer ik hen hiertoe met een gevarieerde didactische aanpak? Daarvoor zijn bijvoorbeeld modules nodig, waarmee het leren op korte (30% van de leraren doet dat) en lange termijn (15% doet dat) kan worden gepland!

Ik ken in ons vak maar twee complete Praktijktheorieën (met een grote P)³. Deze bevatten een consistent en coherent geheel aan opvattingen én praktijkaanbevelingen. Zeg maar schema's of modellen, werkpatronen en vuistregels. De vakleraar gebruikt zo'n theorie, voegt daar eigen ideeën aan toe en mixt het verder met de eigen 'good practice'-ervaringen. De persoonlijke praktijktheorie (met een kleine p dus) is geboren. Aanstaande vakleraren hebben een beeld van zo'n P-theorie nodig. Dat moet de opleiding hen meegeven. Maar gebeurt dat voldoende?

Vakontwikkeling gaat het beste met collega's samen. Dat zie je alleen bij 'C'-vaksecties. Deze kiezen jaarlijks een (leer)project met een stevig onderwerp, zoals: 'maken van een module hockey (inhoud) voor drie leerjaren gericht op actief leren onderwijzen (aanpak)'. Zoiets geeft het leren richting. Coaches noemen als 'top 4'-verbeteringen in het functioneren van vaksecties: meer overleg, betere manier van overleggen en afspraken maken (85%); inhoudelijke beleid ontwikkelen (70%); elkaar scholen (40%); omgang met elkaar (20%). Als de vaksectie geen steun biedt, moet er naar andere leernetwerken worden gezocht. Omdat opleiders ook aan vakontwikkeling (zouden moeten) doen, liggen mooie samenwerkingsverbanden voor de hand. Een deel van onze vierdejaars voeren hun 'meesterproef' in de school uit. In een (leer)netwerk van coach - student - opleider óf opleider-vakleraar worden éénjarige leerprojecten uitgevoerd met een uitdagend en innoverend concept als kapstok. In zulke project leren we allemaal wat. Het ontbreken van samenwerkend leren in een vaksectie is de grootste rem op de vakontwikkeling.

VERANDER DE KIJK OP LEREN!

Zoals een vakleraar tegen het leren van leerlingen aankijkt, zo kijkt deze ook tegen het eigen leren aan (zie figuur 2). Het blijkt uit hoe de *Lichamelijke Opvoeding* wordt gelezen. Dat doet 75% met enige regelmaat. Met name beleidszaken

en/of praktijkartikelen krijgen aandacht. Het hele blad wordt slechts door 25% gelezen. De kans dat mijn waardevolle tips worden opgepikt, is dus klein.

Nog een beeld van ons professioneel gedrag. 'In de laatste drie jaar is 30% een keer naar een vakgebonden studiedag geweest, 5% heeft een algemeen onderwijsrelevante studiedag bezocht of heeft een nascholing gevolgd. Ruim 10% doet zoiets jaarlijks. Voor onderwijsontwikkelingen wordt de krant geraadpleegd en interne schoolbrochures. Een onderwijskundig gericht boek of tijdschrift wordt jaarlijks door 10% gelezen. Aan algemeen onderwijskundig gerichte studiedagen op de school wordt door iedereen deelgenomen, 10% doet dat op eigen initiatief minimaal eens in de drie jaar ook buiten de school. Het eigen onderwijsgedrag in de laatste drie jaar bewust verbeteren of vernieuwen doet 15%. Het eigen praktisch handelen op peil houden doet 30%, het zich 'al doende' in de laatste drie jaar didactisch ontwikkelen doet 20%.

De kijk op leren moet van veel collega's anders worden. We halen zó te weinig uit ons vak, uit onszelf en prikkelen de leerlingen te weinig. Het is tijd voor actie!

Edwin Timmers is opleidingsdocent aan het Instituut voor Sportstudies van de Hanzehogeschool Groningen.

- ¹ Met deze aanduiding geven we precies aan waar het bij het leren in ons vak om gaat. Met nadrukkelijk de toevoeging dat 'sport' naar leerlingen gemodificeerd kan en moet worden. We hebben daar geen SOK of alliantie voor nodig.
- ² Ik werk op het Instituut voor Sportstudies van de Hanzehogeschool. Mijn afdeling is een lerarenopleiding, maar die noemen we 'sportontwikkeling'. We leiden studenten competentie- en praktijkgericht op. In dat kader past de aanduiding beroepsproducten. Dat zijn projecten of taken.
- ³ In Nederland is op twee ALO's in de loop van de jaren zo'n complete Praktijktheorie in samenspraak met opleiders, vakleraren en studenten ontwikkeld: Calo-Zwolle en ALO-Groningen.

Correspondentie: e.i.timmers@pl.hanze.nl